
Renata Santo
Etnografski muzej
Zagreb
santo.renata5@gmail.com

UDK 78.071 Trnina, M.
7.074 Sturgis Bigelow, W.
069(497.521.2):39
069.51:39(5)
Stručni rad
Primljeno: 18. 02. 2014.
Prihvaćeno: 25.02. 2014.

Ostavština Milke Trnina u Zbirci izvan-europskih kultura Etnografskog muzeja

- U radu se prikazuju predmeti operne pjevačice Milke Trnina koji se nalaze u Zbirci izvaneuropskih kultura zagrebačkog Etnografskog muzeja, a vezuju se uz kolekcionara Williama Sturgisa Bigelowa. Donose se i kratki životopisi M. Trnina i W. S. Bigelowa kako bi se ukazalo na poveznicu između njih i predmeta, te kontekstualiziralo cjelinu. Ujedno su prikazani začeci Zbirke izvaneuropskih kultura unutar Narodnog muzeja u Zagrebu i zastupljenost muzealija koje pripadaju kulturama svijeta u temeljnim zbirkama Etnografskog muzeja.

Ključne riječi: Trnina, Milka

Bigelow, William Sturgis

Etnografski muzej (Zagreb)

Zbirka izvaneuropskih kultura, ostavštine, muzejske zbirke

UVOD

Predmeti koje je operna pjevačica Milka Trnina darovala zagrebačkom Etnografskom muzeju, čine vrijednu, do sada neobrađenu cjelinu od tridesetak muzealija evidentiranih u Zbirci izvaneuropskih kultura. Predmeti potječu iz Kine, Japana i Indije i većinu je pjevačica 1930. godine osobno darovala Muzeju. Iznimno su vrijedni predmeti koje je na dar dobila od Williama Sturgisa Bigelowa, ugledna bostonskog kolekcionara japanske i kineske umjetnosti koji je krajem 19. stoljeća boravio u Japanu, a čija se zbirka od 26.000 predmeta iz Japana i Kine danas nalazi u Museum of Fine Arts u Bostonu.¹ Cilj je

1 Službena stranica Museum of Fine Arts u Bostonu (<http://www.mfa.org/>).

rada² prikazati tu cjelinu i objediniti dostupne podatke uz pomoć literature, kako bi se predmete kontekstualiziralo i vrednovalo. No, prije toga, donosi se i kratak prikaz povijesti Zbirke izvaneuropskih kultura čije začetke nalazimo unutar tadašnjeg Narodnog muzeja u Zagrebu.

Osnovni fundus Etnografskog muzeja prilikom njegovog osnutka 1919. godine činilo je pet zbirki (Etnografska zbirka Arheološko-historijskog odjela Hrvatskog narodnog muzeja, Zbirka Berger, Zbirka Berger-Komora, Zbirka muzeja pedagoško-književnog zbora i Zbirka Umjetno-obrtnog muzeja) (Gjetvaj 1989: 17-18.) u kojima su, uz hrvatske, zastupljeni i predmeti kultura svijeta.³ Začetke Zbirke izvaneuropskih kultura nalazimo već u Narodnom muzeju u Zagrebu⁴ koji je unutar starinskog (arheološkog) odjela sakupljao i etnografsku građu⁵ iz Hrvatske i svijeta. U godinama koje su prethodile osnivanju Etnografskog muzeja, Etnografska zbirka Arheološko-historijskog odjela Narodnog muzeja (inventarne oznake Et. 1 i A.H.) dobiva vrijedne donacije od Dragutina Lermana⁶ (Zbirka Lerman)⁷ te Mirka i Steve Seljana

2 Rad je nastao 2013. godine kao pismeni dio stručnog ispita i u proširenom je obliku pohranjen u Muzejskom dokumentacijskom centru. Na izvanrednoj suradnji i stručnim savjetima posebno zahvaljujem višoj kustosici Mariji Živković i restauratorici Mihaeli Grčević, s kojima sam radila na Zbirci izvaneuropskih kultura tijekom stručnog osposobljavanja. Tijekom 2014. godine u Muzeju je provedena resistematizacija zbirki. Zbirka izvaneuropskih kultura preimenovana je u Zbirku kultura svijeta. U tekstu se koristi stari naziv (op. ur.).

3 Predmeti iz navedenih zbirki, ali i ostali predmeti koji pripadaju kulturama svijeta upisivali su u dvije zasebne knjige (knjige *Exota*) i nose oznaku Ex 1 - Ex 2133. Nakon zadnjeg inventariziranog predmeta u knjizi *Exota*, novopridošli predmeti upisivali su se u zajedničku knjigu s ostalim predmetima iz zbirki Etnografskog muzeja.

4 Narodni muzej u Zagrebu otvoren je 1846., a djelovao je do 1939. Prvobitno se nalazio u palači Narodnog doma u Opatičkoj ulici 18, a 1872. zbog manjka prostora seli u Demetrovu ulicu 1 (Szabo 1998: 27).

5 Upravitelj Muzeja Šime Ljubić u izvještaju iz 1869. spominje dar Gjorgja Crnatka od 10 lutaka kao početak etnografske zbirke (Luetić 2001: 236; izvor: AHAZU-R, 7/1870.), koja je već sljedeće godine zapuštena (Luetić 2001: 236; izvor: AHAZU-R, 13/1871.). Godine 1875. u zbirku ulazi kineski brodić I. Kukuljevića (Luetić 2001: 241).

6 Na početku svog dnevnika, 24. svibnja 1889., Lerman bilježi kako zbog manjka novčanih sredstava odustaje od prikupljanja građe za prirodoslovnu („naravnu“) zbirku i odlučuje sakupljati samo etnografski materijal za „hrvatski muzej“. Lerman piše ovako: „Ja ću nastojati dostojnu zbirku etnografskih predmeta sakupiti, nu to će i sve biti. To me doista mnogo i mnogo više stoji nego sakupljati naravnu zbirku, ali iskustvo me uči, da svakim danom sve više i više afričkih stvari iščeznjivaju... brže nego li iko i pomisliti može...“ (Lazarević 1989: 50).

7 Zbirka sadrži 494 predmeta koje je Dragutin Lerman sakupio na području Konga od 1882. do

(Zbirka Seljan).⁸ Osim ovih zbirki koje sadrže predmete s područja Afrike (Zbirka Lerman i Zbirka Seljan) i Južne Amerike (Zbirka Seljan), kao veće cjeline treba spomenuti Zbirku Srećka Laya s predmetima uglavnom iz Australije, dar Dane Čorka s predmetima iz Indije i Afrike, dar Ivana Stunića iz Istočne Afrike, Zanzibara i Madagaskara, Zbirku Franje Mareka s predmetima iz srednjeg Konga, te dar Dragutina Mezzorana s Molučkog otočja.⁹ Uz navedene, postoje i manje zbirke i pojedinačni predmeti koje ovom prilikom nećemo navoditi. Spomenute zbirke i pojedinačni predmeti prelaze iz Narodnog muzeja u Etnografski muzej prigodom njegova osnutka te, upisom u zasebnu inventarnu knjigu (prva knjiga *Exota*) postaju osnovom današnje Zbirke izvanoeuropskih kultura¹⁰.

Zbirka Berger nosi oznake Et. 2 i B koje upućuju da je riječ o predmetima Salamona Bergera koji su otkupljeni za budući Etnografski muzej (Gjetvaj 1989: 18). Zbirku uglavnom čine tekstilni predmeti s područja Hrvatske, te zapadne Bosne, Makedonije, Albanije, Rumunjske, Češke i Slovačke (Ibid.), ali i tekstil iz Indije, Kine i Japana, te Perzije, Arabije i Madagaskara koji je dio Zbirke izvanoeuropskih kultura.

Zbirka Berger-Komora, sa signaturom Et. 3 ili BK, bila je vlasništvo Trgovačko-obrtnog muzeja, a sadrži lončariju, drvene i slamnate predmete, nakit, oružje, kućni inventar, ćilime te tekstil (Ibid.).

Zbirka Muzeja pedagoško-književnog zbora (današnji Hrvatski školski muzej) nosi signaturu Et. 4 ili ŠM (Školski muzej), a sadrži fragmente tkanja i veza, uzorke tkalačkih tehnika i čipke, nošnje i drvene predmete (Ibid.). U zbirka-ma BK i ŠM nalazi se tek nekoliko predmeta koji pripadaju Zbirci izvanoeuropskih kultura.

Zbirka Umjetno-obrtnog muzeja nosi oznaku Et. 5 ili U.O., a sadrži uglavnom

1896. godine. Detaljnije u: Lopašić 1982.

8 Zbirka sadrži 120 predmeta iz Etiopije (1899.-1902.) i 237 predmeta iz Južne Amerike (1903.-1913.). Detaljnije u: Lazarević 1977.

9 Uglavnom je riječ o donacijama od osamdesetih godina 19. stoljeća pa do početka 20. stoljeća.

10 Predmeti su upisani pod inventarnim oznakama Ex 1 - Ex 1321. Stare inventarne oznake A.H., koje upućuju na pripadanje predmeta nekadašnjem Arheološko-historijskom odjelu, upisane su pod napomenom uz svaki Ex broj. Uz zadnji inventarni broj iz Arheološko-historijskog odjela stoji sljedeća napomena: „Sastavljeno i prepisano prema starom inventaru Arheološko-historijskog muzeja i novom ceduljnom katalogu, te sa stanjem suglasno pronađeno“. Potpisao Vladimir Tkalčić, upravnik, 31. prosinca 1928.

odjevne predmete iz Posavine i Slavonije (Ibid.). Značajan broj predmeta iz ove Zbirke pripada Zbirci izvaneuropskih kultura. S područja Afrike u zbirci U.O. nalaze se uporabni predmeti, npr. košare i tekstil. U ovoj Zbirci nalaze se i predmeti iz Azije, primjerice kape iz Indokine, uporabni predmeti iz Kine, ali i poneki predmet iz Brazila.

Iz navedenoga se vidi da je u Zbirci izvaneuropskih kultura različitim predmetima zastupljena svaka od pet osnovnih zbirki Muzeja, pri čemu u broju predmeta prednjače Etnografska zbirka Arheološko-historijskog odjela (A.H.), Zbirka Salomona Bergera (B.) i Zbirka Umjetno-obrtnog muzeja (U.O.). Sve navedene zbirke čine temelj Zbirke izvaneuropskih kultura zbirke, koja se postupno nadopunjuje darovima i otkupima pojedinačnih predmeta ili zao-kruženih cjelina.¹¹

Godine 1989. u inventarnoj knjizi *Exota* ima 1.845 inventarnih brojeva (Gje-tvaj 1989: 19) koji uključuju predmete kultura svijeta iz Arheološko-histo-rijskog odjela i neke od inventariziranih predmeta od 1919. nadalje. To nije ukupan broj predmeta te godine, jer im treba pribrojiti i predmete iz četiri gore navedene zbirke koje ostaju zatvorene cjeline.

Već u prvim desetljećima rada Muzeja, Zbirka izvaneuropskih kultura obogaće-na je predmetima Milke Trnina iz Japana, Kine i Indije. Kako bismo ih što pre-ciznije determinirali kao muzealije, nužno je ukratko prikazati život ove velike umjetnice.¹²

MILKA TRNINA I WILLIAM STURGIS BIGELOW: CRTICE IZ ŽIVOTA

Milka Trnina, slavna hrvatska operna pjevačica, rođena je 19. prosinca 1863. u Donjem Sipu u Vezišću, u općini Križ. Nakon smrti oca, odlazi u Zagreb živjeti s ujakom Jankom Jurkovićem i njegovom ženom Laurom koja će joj cijeli život biti pratnja tijekom nastupa po svijetu. Tijekom studija pjevanja na Konzervatoriju u Beču debitirala je u Hrvatskom kazalištu na Markovom trgu u Zagrebu. Trnina se nadala angažmanu u zagrebačkom kazalištu, do kojeg ipak nije došlo. Zato se vraća u Beč, završava studij i potpisuje ugovor s

11 U *Naputku za povjerenike Etnografskog muzeja u Zagrebu* iz 1922. stoji da je zadaća Muzeja da, uz vlastitu seljačku kulturu, prikaže „život i kulturu tzv. polukulturnih i divljih naroda“ (Mata-sović, ur. 1922: 347).

12 Najopsežniju monografiju o Milki Trnini napisao je Mato Grković pod naslovom *Milka Trnina* (1966).

Operom u Leipzigu. Nakon Leipziga odlazi u Graz pa u Bremen. Godine 1887. odlazi u München koji je tada bio najznačajnije operno središte ne samo u Europi, nego i u svijetu. Prema Grkoviću: „Biti član Münchenske Opere značilo je biti uvršten u zbor najizabranijih. Dvorska opera u Beču i berlinska opera nisu se mogle takmičiti s Münchenskom Operom“ (1966: 87). U Münchenu Trnina postaje kraljevska bavarska komorna pjevačica. Tijekom deset godina tamo provedenih postaje svjetski poznata posebno po svojim izvedbama Wagnerovih djela. Godine 1894. pozvana je da nastupa u Rusiji povodom krunidbe ruskog cara Nikole II. Nakon nastupa oduševljeni joj je car darovao veliki broš u obliku zvijezde s briljantima i rubinima,¹³ carica Aleksandra briljantnu narukvicu, jedna gospođa iz publike svoj prsten s velikim safirom i briljantima, a mladi oficir srebrni pojas sa svoje kozačke odore (Grković 1966: 99). Slijede nastupi u Londonu i turneja po Sjevernoj Americi. Tijekom boravka u Americi daje intervju za *The Sun* koji je najavljuje kao „jednu od najnadobudnijih wagnerijanki Njemačke“ (Grković 1966: 103). O njezinom dolasku i nastupima pozitivno pišu *Boston Saturday Evening Gazette*, *Boston Daily Advertiser*, *The Philadelphia Press* i ostali.¹⁴ Godine 1898. Trnina nastupa u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu, a dio prihoda od nastupa daruje Društvu za poljepšanje Plitvičkih jezera, koje u znak zahvale naziva jedan slap po njoj. I prije je Trnina pjevala u humanitarne svrhe, primjerice za obnovu zagrebačke katedrale, za Društvo sv. Vida, za osnivanje Zavoda za slijepe, za društvo Dobrotvor, za izgradnju Hrvatskog učiteljskog doma, te za siromašne učenike Glazbenog zavoda (Grković 1966: 146). Iste godine po prvi put nastupa u Londonu u Covent Gardenu. O tom nastupu oduševljeno izvještavaju engleski novinari. Od 1898. godine nastupa u Bayreuthu koji je uz München imao primat u izvođenju Wagnerovih djela (Grković 1966: 87).

U Bayreuthu je Trnina vodila dnevnik čije dijelove donosi Mato Grković u monografiji *Milka Trnina*. Dnevniku se do danas gubi svaki trag. Zasigurno ga je posjedovao Grković koji iznosi cijele odlomke iz dnevnika kako bi potkrijepio svoje navode. U predgovoru ističe kako Trnina nije željela da se o njoj piše i kako je odbijala takve pokušaje, posebno one koji su se željeli baviti njezinim privatnim životom. Nakon smrti dio njezinih uspomena dospio je do Grkovića (1966: 6) koji ih koristi u pisanju monografije. Ovdje je zasigurno

13 Trninin broš koji je dobila od ruskog cara Nikole II. nalazi se u zagrebačkom Muzeju za umjetnost i obrt.

14 Isječci iz raznih novina o Trnini i njezinim nastupima pohranjeni su u Hrvatskom državnom arhivu, HR-HDA-1791, kutija 2-5.2.

riječ o dnevniku, a vjerojatno i putnim bilješkama o predstavama i izvođačima iz vremena kada više nije nastupala, već je samo pratila predstave (usp. Grković 1966: 358). O prijateljskoj bliskosti Trnine i Grkovića svjedoči njihova dopiska u kojoj se ona potpisuje kao „seka“,¹⁵ a Grković njihov odnos opisuje kao prijateljski i prožet odanošću i poštovanjem (1966: 7). Grković se osobno sastajao s Trninom kako bi razgovarali o njezinom životu i imao je na uvid ili u vlasništvu njezine osobne bilješke, zbog čega knjigu *Milka Trnina* možemo smatrati vjernim dokumentom o životu slavne hrvatske operne pjevačice. Njegov je kredibilitet važan jer iz spomenute knjige doznajemo o odnosu Milke Trnine i dotičnog Williama Sturgisa Bigelowa, koji pjevačicu daruje predmetima iz svoje japanske i kineske zbirke, dio kojih se nalazi u Zbirci izvaneuropskih kultura Etnografskog muzeja.

William Sturgis Bigelow (1850.–1926.) bio je bostonski liječnik i veliki kolekcionar, prvenstveno japanske umjetnosti. Pod pritiskom oca, odlučio je nastaviti obiteljsku tradiciju bavljenja medicinom pa je nakon završenog studija na Harvardu, otišao u Europu na specijalizaciju, iako ga medicina nikada nije zanimala. Prekretnica u njegovom životu bilo je predavanje Edwarda Sylvestera Morsea o Japanu i japanskoj umjetnosti održano na Institutu Lowell u Bostonu. Edward S. Morse bio je jedan od prvih američkih kolekcionara japanske umjetnosti. Njegova vrijedna zbirka japanske umjetnosti, koja se uglavnom sastoji od lončarije, čini temelj Azijskog odjela Museum of Fine Arts u Bostonu.¹⁶ U svibnju 1882. Bigelow i Morse zajedno odlaze u Japan, gdje Bigelow neočekivano ostaje sedam godina (Lee 2000: 18). Tamo počinje intenzivno istraživati budističku filozofiju i mahajana budizam, završava školu za svećenika i postaje punopravnim članom sekte *Tendai*.¹⁷ Oduševljen japanskom kulturom, počinje kupovati vrijedne predmete, što mu dopuštaju novčane prilike (Lee 2000: 18).¹⁸ U vrijeme njegova boravka u Japanu zemlja se otvara stranim utjecajima i masovno rasprodaje vlastita bogatstva. Japance snažno privlači zapadnjačka kultura, dok istovremeno zanemaruju

15 Razglednice koje je Trnina slala M. Grkoviću nalaze se u Hrvatskom državnom arhivu, HR-HDA-1791, kutija 1. Dio pisma u kojem se Trnina zahvaljuje Grkoviću što je napisao tekst o njoj vidi u: Grković 1966: 429.

16 Osnovu Azijskog odjela Museum of Fine Arts u Bostonu čine zbirke E. S. Morsea, E. F. Fenollose i W. S. Bigelowa. O povijesti Azijskog odjela Museum of Fine Arts u Bostonu vidi: <http://scholarship.shu.edu/theses/149/>.

17 <http://goo.gl/ICXxwd>. Str. 508.

18 Bigelowov djed bio je bogati trgovac kineskom robom (Ibid.).

i rasprodaju vlastite vrijedne umjetnine (Lee 2000: 12). Prodaju se i čitave zbirke umjetnina pojedinih obitelji koje žele osigurati novčana sredstva za obrazovanje svoje djece ili razvoj posla (Lee 2000: 14). Zbog činjenice da Japanci gube interes za djelima domaćih umjetnika, oni su ih prisiljeni prodavati strancima po nižim cijenama. Azijski odjel Museum of Fine Arts u Bostonu nastao je donacijama i otkupima zbirki kolekcionara koji su u drugoj polovici 19. stoljeća boravili u Japanu i bez ikakvih ograničenja otkupljivali predmete. Tada, naime, još nije postojao zakon o nacionalnom blagu koji bi ograničavao zapadnjake u kupovini vrijednih japanskih umjetnina (Lee 2000: 17), koje potom izlaze iz zemlje i postaju dijelom privatnih kolekcija i muzeja. S kolekcionarom Ernestom F. Fenollosom, čija se zbirka također nalazi u bostonskom muzeju, Bigelow je obilazio hramove kako bi otkrili njihova blaga (usp. Lee 2000: 18). Iskoristivši trenutak kada su se prodavala blaga iz privatnih zbirki umjetnina i hramova (usp. Shattuck 1927: 5),¹⁹ stvorio je vlastitu vrijednu zbirku. „Fenollosa i E. S. Morse surađivali su s Bigelowom, a kasnije i s dr. Charlesom G. Weldom u mnogim njihovim kupovinama. Zbirke Bigelowa i Welda dane su u Museum of Fine Arts (Boston), i tvore, zajedno s kontinuiranim doprinosima Bigelowa, najbolju zbirku te vrste na svijetu. Neusporediva je sa zbirkama u Japanu“ (Shattuck 1927: 5). U literaturi se najčešće spominje Bigelowova japanska zbirka, dok se kineska zanemaruje. Potvrdu o Bigelowom sakupljanju kineske umjetnosti nalazimo u biltenu Museum of Fine Arts u Bostonu iz 1911. godine (s. n. 1911: 48-50) u kojem se navodi da su u njegovoj zbirci pohranjenoj u muzeju zastupljeni gotovo svi oblici kineske i japanske umjetnosti (ibid.) i da su iste godine prihvatili novu vrijednu donaciju iz kineske i japanske zbirke W. S. Bigelowa.²⁰ Nakon povratka u Boston, Bigelow postaje povjerenik muzeja, što ostaje sve do smrti (Lee 2000: 18). Svoju zbirku donirao je bostonskom Museum of Fine Arts (Lee 2000: 23), a sastoji se od 26.000 predmeta, među kojima je japansko slikarstvo, predmeti od laka,²¹ mačevi, kinesko staklo te budističke i dekorativne skulpture (Lee 2000: 31). O životu W. S. Bigelowa se, ustvari,

19 Članak Fredericka C. Shattucka *William Sturgis Bigelow* nalazi se u Hrvatskom državnom arhivu pod signaturom HR-HDA-1791, kutija 1.

20 Ibid., str. 50. Podaci iz muzejskog biltena o kineskim predmetima u Zbirci Bigelow otvaraju nam mogućnost spekuliranja da su, uz predmete iz Japana, i predmeti iz Kine iz ostavštine Milke Trnine pohranjeni u Zbirci izvanoeuropskih kultura, prvotno bili u vlasništvu bostonskog kolekcionara.

21 Lak se u Kini, Japanu i Koreji koristi kao materijal koji se nanosi na tanku podlogu u više nanosa, tvoreći debelu i čvrstu masu čija se površina može rezbariti.

malo zna. Dio njegova privatnog života vezan je uz Milku Trninu i iznesen je u Grkovićevoj knjizi.

Trnina i Bigelow upoznali su se u Europi, u Bayreuthu ili Münchenu (Premierl 2006: 155). Bigelow je bio veliki obožavatelj Wagnera pa je moguće da su se upoznali na nekom od Trnininih nastupa. U Bayreuthu su se 1899. intenzivno družili što potvrđuju dijelovi iz njezinog dnevnika. Iste godine, Trnina s tetom kreće na turneju po Sjevernoj Americi. Nakon nastupa, 3. prosinca 1899., odlaze u Boston gdje ih dočekuje Bigelow (Grković 1966: 217) koji ju je tamo i zaprosio. Najprije joj je darovao veliki dijamant od 38 karata zvan „Cleveland“, a tjedan dana kasnije uručio pismo s bračnom ponudom (Ibid.), koju je ona odbila. Iz dnevnika je vidljivo da je od tada njihova veza postala intimnija (Grković 1966: 217). Trnina je dopuštala „da joj (Bigelow) daruje brojne predmete iz svoje japanske zbirke, jedinstvene primjerke japanskog umijeća...“ (Grković 1966: 218). Nažalost, Trninin dnevnik još nije pronađen pa ne možemo znati o kojim je točno japanskim predmetima riječ. Iz Grkovićevo­g teksta iščitavamo da joj je Bigelow darovao mnogo predmeta, te da je među njima bio i japanski namještaj, od kojeg se dio nalazi u Etnografskom muzeju u Zagrebu (usp. Grković 1966: 363). Nakon niza napornih nastupa, Trnina odlučuje kupiti kuću u Berchtesgadenu, u brdovitom kraju blizu Münchena. Tamo se seli nakon posljednjeg nastupa 1906. godine u Münchenu, potaknuta vlastitom bolešću zbog koje napušta karijeru na vrhuncu slave. Za pretpostaviti je da je tada preseljen i japanski namještaj dobiven od Bigelowa te njegovi ostali darovi. Godine 1913. Trnina seli u Zagreb, u stan na trećem katu zgrade tadašnje Srpske banke, u Jurišićevoj 4 (Grković 1966: 345). Tamo je preselila namještaj i ostale korisne predmete iz bivše kuće, a njezin stan postao je okupljalište kulturnih djelatnika u kojem su se povremeno organizirale i glazbene večeri (Grković 1966: 348). „Najveći dio namještaja, što je bio dovezen iz Berchtesgadena i u Jurišićevoj ulici našao prikladne uvjete za smještaj, bilo je moguće prenijeti u Demetrovu ulicu“ (Grković 1966: 363) kamo Trnina seli 1929. godine. „Njezina soba za rad bila je namještena jedinstvenim primjercima japanskog pokućstva muzealnog značaja – poklon Bigelowa – od kojega je prigodom preseljenja u Vramčevu ulicu poklonila jedan dio zagrebačkom Etnografskom muzeju“ (Grković 1966: 363).

Prema Grkoviću, Trnina se preselila u Vramčevu ulicu br. 3 1939., dvije godine prije smrti. To bi moglo značiti da je namještaj tada poklonila Muzeju, što se pak ne poklapa s muzejskom dokumentacijom o daru M. Trnine iz 1930. Stan u Jurišićevoj napušta 1929. godine i seli u Demetrovu ulicu broj 5 pa

je najvjerojatnije tada došlo do donacije namještaja Muzeju. Za pretpostaviti je da su se Grkoviću pomiješale brojne adrese na kojima je Trnina stanovala i datum darovanja predmeta.²² Milka Trnina umrla je 18. svibnja 1941. O njezinom značaju govore monografije i brojni isječci iz novina, a na nju nas podsjeća i Nagrada *Milka Trnina* koju daruje Hrvatsko društvo glazbenih umjetnika te Godina Milke Trnine kojom je, povodom 150. godišnjice njezina rođenja, proglašena 2013.

Na njezin život podsjećaju i brojni predmeti koji se nalaze i u drugim hrvatskim muzejima. Muzej grada Zagreba ima cjelinu od oko 250 predmeta M. Trnine²³ koju većim dijelom čine kazališni kostimi i nacrti kostima,²⁴ 117 fotografija i namještaj njezine radne sobe. Muzej posjeduje i mapu s motivom ždrala iz Japana²⁵ koja je dar W. S. Bigelowa (Premerl 2006: 113). U Gradskom muzeju Požege nalaze se neki osobni predmeti pjevačice koji su nakon njezine smrti 1941. pripali obitelji Balog iz Požege (Ivančević-Španiček 1996: 79). Od predmeta kultura svijeta treba spomenuti japanski zastor u zlatovezu iz 19. stoljeća te vrijednu kinesku tapiseriju od svile s prijelaza 17. na 18. stoljeće koja je služila kao zastor u budističkom hramu (Ibid.), a veže se uz W. S. Bigelowa. Pojedinačni predmeti koji su pripadali Trnini nalaze se još u Hrvatskom povijesnom muzeju (jedan kostim), Muzeju za umjetnosti i obrt (broš koji je dobila od ruskog cara Nikole II.) i Hrvatskom državnom arhivu (korespondencija).

Većinu od tridesetak predmeta u Etnografskom muzeju darovala je sama pjevačica 14. svibnja 1930. kada se selila iz Jurišićeve u Demetrovu ulicu u Zagrebu. Tom je prilikom darovala uporabne i dekorativne predmete te budističke skulpture. Među uporabnim predmetima nalazi se, između ostalog i japanski namještaj, dar W. S. Bigelowa, koji u knjizi *Milka Trnina* (1966) spominje M. Grković. Riječ je o ormaru *kazari-dana* i dva identična paravana *byobu* (Sl. 1/str. 340). Nekoliko mjeseci nakon Trninine smrti, 11. rujna

22 Podatak da je japanski namještaj darovan 1939. godine Etnografskom muzeju spominje se i u kasnijim radovima koji se pozivaju na Grkovića.

23 Dio predmeta iz zbirke bio je izložen na izložbi *Milka Trnina i London* u Royal Opera House u Londonu 2006. Izložbu prati vrijedan katalog *Ternina and the Royal Opera House*. Povodom sto pedesete godišnjice rođenja M. Trnine, u Muzeju grada Zagreba u prosincu 2013. postavljena je izložba *Milka Trnina – svjetska operna diva* na kojoj su, između ostalog, izloženi i ormar i paravan Milke Trnine koji se nalaze u Etnografskom muzeju.

24 Nacrti su djelo britanskog slikara i dizajnera kostima Percyja Andersona (Premerl 2006: 157).

25 Inventarna oznaka MGZ 630 (Premerl 2006: 113).

1941., njezina nećakinja Zlata Kranjčić²⁶ daruje Muzeju²⁷ dio ostavštine slavne pjevačice. Radi se o četiri fragmenta vezenog svilenog tekstila iz Kine ili Japana te o fragmentu vezenog tekstila iz Indije. Posljednji predmet, koji je pripadao Milki Trnini, kupljen je 6. veljače 1954. od Zdenke Balog, čijoj je obitelji²⁸ oporučno pripala jedna šestina Trnininog nasljedstva (usp. Ivančević-Španiček 1996: 79). Radi se o ogrtaču od satena i svile iz Kine, koji je izložen u stalnom postavu Muzeja.

Ako se vodimo činjenicom, koju navodi M. Grković, da je Bigelow Trnini darovao brojne predmete iz svoje zbirke i uzmemo li u obzir da Bigelow nije sakupljao samo japansku već i kinesku umjetnost, možemo pretpostaviti da je većinu predmeta darovanih Muzeju Trnina primila na dar od svoga prijatelja Bigelowa. U njegovoj bostonskoj zbirci, između ostalog, nalazimo predmete od laka, kinesko staklo te budističke i dekorativne predmete koji su zastupljeni i među predmetima M. Trnine u Zbirci izvaneuropskih kultura, koji se u nastavku detaljnije opisuju.

TRNININA OSTAVŠTINA U ZBIRCI IZVANEUROPSKIH KULTURA

Predmete iz Japana koje je Trnina darovala Muzeju čine dva paravana, ormar, kutija za pisači pribor, kutija za pohranu mirisnih štapića te žrtvenik. Svi ovi predmeti, osim žrtvenika koji je izrađen od drva, izrađeni su od laka i drva i izloženi su u stalnom postavu Muzeja. Lak *urushi* kao materijal za izradu predmeta dobiva se od soka lakovog drveta koje raste u Japanu, Kini i Koreji (Franc, ur. 1985: 95), a to su ujedno i zemlje u kojima se lak tradicionalno koristio kao materijal. Nakon što se dobije lak zarezivanjem drveta, tekućina se grije kako bi ispario višak vode, nakon čega se dobiva ljepljiva masa kojoj se dodaje crveni ili crni pigment (Tsuda 2009: 259). Kao podloga laku koriste se razni materijali, primjerice drvo, papir, koža, porculan ili metal, a danas se umjesto drva kao podloga koristi i plastika (Kamachi 1999: 85). Lak se na podlogu nanosi nekoliko puta, a ponekad i do sto puta, pri čemu prije novog nanosa treba čekati da se prethodni sloj osuši. Motivi se mogu rezbariti tek

26 Nada Premerl u katalogu Muzeja grada Zagreba navodi varijantu prezimena Kraičić (2006: 156-157).

27 Tom prilikom Etnografskom muzeju u Zagrebu daruje i torbu iz dinarskog područja (inv. broj 13781) te pojas iz Đakova (inv. broj 13783) koji su ostavština Milke Trnine. Nada Kraičić je Muzeju grada Zagreba oporučno ostavila namještaj radne sobe M. Trnine (Premerl 2006: 156-157).

28 Obitelj Balog bila je iz Požege, rodnog grada Milkine majke.

nakon što se osuši posljednji sloj. Treba spomenuti tipičnu kinesku tehniku rezanog laka koja podrazumijeva nanošenje 80 do 100 slojeva laka između kojih se stavljaju međuslojevi laka i pepela kako bi se stvorila dovoljno debela podloga za dekoraciju u visokom reljefu (Franc, ur. 1985: 94). Na izradi takvih predmeta, zbog sporog postupka, često je sudjelovalo više majstora, a najčešće su rezbareni predmeti od crvenog laka (Franc, ur. 1985). Od laka su se izrađivale i još se uvijek izrađuju razni predmeti japanskog naziva *shikki* (Kamachi 1999: 85) poput kutija i namještaja.

Dva dvokrilna paravana iz Japana izložena su u stalnom postavu Muzeja, a načinom izrade podsjećaju na kineske predmete od rezbarenog laka. Paravani *byobu* izrađeni su od drva i mnogo slojeva laka te su identičnog izgleda. S prednje strane nalazi se visoki reljef u crvenom laku. Na svakom krilu prikazan je hram s ljudima, koji okružuje drveće. Rubni dijelovi izrezbareni su u crnom i crvenom laku i prikazuju biljne motive između kojih je niz svastika. U donjem se dijelu na svakoj polovici nalazi po jedan zmaj rezbaren u crvenom laku. Stražnji dio izrađen je također od crvenog laka, a prikazuje krajolik u niskom reljefu.

Ormar *kazari-dana* posjetitelji mogu vidjeti u stalnom postavu, u vitrini *Japan*. Ovaj ormar dar je W. S. Bigelowa i bio je dio interijera stana Milke Trnine u Jurišićevoj 4 u Zagrebu, što potvrđuje jedna od rijetkih fotografija vezanih uz njezin privatni život. Fotografija njezine radne sobe iz koje se vidi ormar *kazari-dana* objavljena je u časopisu *Dom i svijet*²⁹ 1923., dok je originalna fotografija do danas neotkrivena. Ormar se sastoji od postolja na četiri noge i gornjeg dijela. Izrađen je od drva te crnog, crvenog i zlatnog laka koji je rezbaren. Gornji dio podijeljen je na više pretinaca i ladica koje su ukrašene reljefnim ukrasima od sedefa u obliku cvijeća i ptica. Stil koji je primijenjen pri izradi ormara naziva se *shibayama* i za njega je tipična upotreba komada bjelokosti, kornjačevine, školjki, koralja ili, kao u ovom slučaju, sedefa, koji se umeću u podlogu od zlatnog laka na način da tvore visoki reljefni uzorak.³⁰ Stil *shibayama* nastaje krajem 18. stoljeća, a vrhunac popularnosti doživljava u kasnom 19. stoljeću kada se u Yokohami naveliko proizvode predmeti u

29 Časopis *Dom i svijet* br. 6 iz 1923. godine, uz članak o pjevačici, na stranici 109 donosi dvije fotografije radne sobe M. Trnine na kojima se nalazi japanski namještaj (Sl. 2/str.340 i Sl. 3/str. 341). Časopis se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu, signatura HDA-1791, kutija 2.

30 <http://goo.gl/RCViBC>.

ovom stilu za izvoz.³¹ U vitrini *Japan* izložena su još dva predmeta napravljena od laka. Riječ je o kutiji za pisaći pribor *suzuri-bako* te o kutiji za pohranu mirisnih štapića *kobako* (Sl. 4/str. 341). Oba predmeta izrađena su od drva na koje su naneseni slojevi laka tehnikama *maki-e*. Naziv *maki-e* uključuje niz tehnika koje podrazumijevaju upotrebu zlatnog i/ili srebrnog praha za izradu raznih motiva na lakiranim predmetima (Murase 2000: 111-113). Primjenjuju se u slikarstvu, kaligrafiji, skulpturi, laku, dekoraciji arhitekture te na raznim materijalima kao što su tekstil, metal i keramika (Ibid.).

Tehnike *maki-e* postoje od 8. stoljeća i služile su za ukrašavanje najvrednijih predmeta od laka u hramovima te carskim i vlastelinskim rezidencijama (Ibid.). U prošlosti su predmeti od zlatnog laka bili simbol luksuza. Namještaj i kutije izrađene tehnikama *maki-e* služili su za pohranu vrijednih predmeta poput svitaka, knjiga, odjeće, pribora za pisanje, mirisnih štapića i čaja (Ibid.). Predmeti od laka prvenstveno su se vezali za elitu i bili su uobičajeni dijelovi interijera kuća japanske aristokracije. Postupak je u početnoj fazi izrade isti za sve predmete od laka. Najprije se nanose slojevi laka kako bi se dobila glatka, ujednačena podloga, koja je najčešće crne boje. Zatim se uzimaju šablone napravljene od papira koje određuju oblik budućeg uzorka na predmetu. Taj se dio premazuje lakom na koji se odmah posipa zlatni prah, kako bi se preko laka vezao za podlogu (Tsuda 2009: 259-260). Za izradu različitih motiva na lakiranoj podlozi, osim praha, mogu se koristiti zlatni i srebrni listići ili folija te komadi lijevanog metala. Završni sloj laka uvijek je proziran. Tehnikama *maki-e* izrađuju se ravni ili niskoreljevni motivi, pri čemu se reljef dobiva nanošenjem mješavine neobrađenog laka i praha brusnog kamena, na koju se potom nanosi zlatni prah. Podloga se ostavlja u crnoj boji ili se na nju nanosi zlatni prah različite veličine (Tsuda 2009: 259-260).

Kutija za pisaći pribor *suzuri-bako* izrađena je od drva na koje je nanesen crni lak, dok je niskoreljevni pejzaž izrađen upotrebom zlatnog laka. Slika s vanjske strane poklopca prikazuje uzvisinu na kojoj raste drvo trešnje, a u pozadini su prikazane guske koje lete prema mjesecu. Unutrašnja strana poklopca cijelom je površinom prekrivena zlatnim prahom, kao i cijela unutrašnjost kutije, pri čemu su izdignuti motivi drveća i rijeke. Unutrašnjost kutije podijeljena je na tri odjeljka, od kojih su bočni služili za odlaganje kistova, a u središnjem dijelu nalazi se kapaljka za vodu u obliku metalne lepeze te tintarnica u kojoj se radila tinta. Na kutijama ukrašenima *maki-e* tehnikama

31 <http://goo.gl/SlqtKB>.

često su prikazane slike pejzaža sa životinjama, kao što je slučaj i na kutiji koja je bila u vlasništvu M. Trnine.

Kutija *kobako* (japanski naziv doslovno znači „mala kutija“) napravljena je od istog materijala i istom tehnikom kao kutija za pisali pripor. Cijelom je površinom ukrašena zlatnim prahom, s time da je vanjski dio stranica ukrašen biljnim ornamentom, dok je unutrašnjost ispunjena sitnim zlatnim prahom. Služi za pohranu mirisnih štapića.

Svi opisani Trninini predmeti iz Japana uporabni su po namjeni, osim pozlaćenog drvenog žrtvenika u obliku dva budistička božanstva, koji spada u skulpture vjerske namjene.

Predmete iz Kine možemo podijeliti na vjerske, uporabne i dekorativne predmete. Svakako treba spomenuti vrijedne skulpture među kojima nalazimo vjerske figure u obliku budističkih božanstava od drva, bronce i porculana te dekorativne figure od bronce i porculana. Velik dio uporabnih predmeta izložen je u stalnom postavu Muzeja u vitrini *Kina*. Među uporabne predmete spadaju dvije vaze,³² držač za kistove, jedna posudica, stakleni gumb za mandarinsku kapu, svilena tkanina te tri burmutice (Sl. 5/str. 341).

Pažnju treba obratiti na burmutice, od kojih su dvije izrađene od stakla s crvenim, tj. plavim ukrasom,³³ a jedna je od porculana s naslikanim motivom ptice. Motivi koji su prikazivani na burmuticama najčešće simboliziraju zdravlje, bogatstvo, dug život i sreću (Fahr-Becker 1999: 235). Na burmuticama u posjedu Muzeja prikazan je stilizirani zmaj, zaštitni znak cara i vladar proljeća, dok je na drugoj prikazan bik.

Šmrkanje burmuta javlja se u Kini u prvim desetljećima 18. stoljeća i smatralo se vrlo korisnim (Fahr-Becker 1999: 234). Ubrzo nakon nastanka, burmutice su postale popularan dar i oblik mita (Fahr-Becker 1999: 235). Bočice za burmut redovito su se izrađivale u malim dimenzijama, od 5 do 10 centimetara, kako bi bile praktične za nošenje te s uskim otvorima kako bi se spriječilo kvarenje duhana. Čep je najčešće bio izrađen od istog materijala kao i bočica. Uz burmuticu je išla i malena žlica od roga, kosti ili bjelokosti. Neke burmutice su u priboru imale i tanjurić od istog materijala za ostavljanje

32 Koliko su vaze bitan dio interijera, svjedoči djelo „Ping shi“ (Povijest vaza) autora Yuan Hongdao koji savjetuje kako raditi cvjetne aranžmane, koje vaze koristiti ljeti, a koje zimi te kako prilagoditi veličinu vaze prostoru (Fahr-Becker 1999: 205).

33 Slične staklene burmutice iz Kine iz 19. stoljeća nalaze se u Zbirci Bigelow u Museum of Fine Arts u Bostonu. Vidi: <http://goo.gl/EfjpfE>.

komadića burmuta, te držač, kutiju i torbicu za čuvanje i nošenje burmutice (Fahr-Becker 1999: 235). Rađene su od skupocjenih materijala poput žada, dragog i poludragog kamenja, koralja, bjelokosti, keramike, metala i stakla, ali i od dostupnijih, jeftinijih materijala poput drva, koštica, kokosovog oraha ili bambusa.

U izradi predmeta često se primjenjivalo rezbarenje, primjerice u izradi drvenih skulptura, predmeta od žada, kao i u izradi držača za kistove od bjelokosti i bambusa koje je poklonila Trnina. Rezbarenje bambusa specifično je za područje Kine, a tehnika se primjenjivala za izradu različitih predmeta. Od korijenja bi se rezbarile figure, a od stabljike izrađivali nasloni za ruke, lepeze (Zhiyu 1981: 242) ili držači za kistove. U posjedu Muzeja nalazi se držač za kistove napravljen od bambusa koji na prednjoj strani ima izrezbaren prizor šume u kojoj je pet muškaraca. Predmeti od žada u ovoj cjelini imaju dekorativnu namjenu. Žad je rezbaren u obliku rakovice, pločice ispunjene motivom ptice među granama te niskog postolja. U Kini je u prošlosti žad smatran vrednijim od srebra ili zlata zbog njegove rijetkosti i povezivanja s besmrtnošću (Lukšić 1984: 273). Najprije se prilagao u grobove jer se vjerovalo da sprečava raspadanje tijela, da bi se kasnije počeli izrađivati dekorativni predmeti, npr. ukrasi za kosu te životinjske i ljudske figure. U rezbarene predmete iz Kine spada i drvena igračka u obliku kolica u kojima sjedi dvoje svirača.

Među tekstilne predmete spada svileni tekstil iz Kine, ogrtač od svile i satena iz Kine, zatim vezeni svileni fragmenti tekstila iz Kine ili Japana, te jedan vezeni svileni fragment iz Indije. S područja Indije su i kutija za pohranu amuleta od mjedi s tirkizima i draguljima te tanjur od mjedi koji su izloženi u vitrini Indija.

ZAKLJUČAK

Predmeti operne pjevačice Milke Trnine koji pripadaju različitim kulturama svijeta pohranjeni su u Zbirci izvaneuropskih kultura Etnografskog muzeja, čije začetke nalazimo već u Narodnom muzeju. Zbirka se temelji na muzealijama iz Etnografske zbirke Arheološko-historijskog odjela Hrvatskog narodnog muzeja, Zbirke Berger, Zbirke Berger-Komora, Zbirke Muzeja pedagoško-književnog zbora (današnji Školski muzej) i Zbirke Umjetno-obrtnog muzeja koje prilikom osnivanja Muzeja 1919. postaju temeljne zbirke muzejskog fundusa. Većinu predmeta koji su pripadali Milki Trnini, osobno je Muzeju darovala pjevačica prilikom selidbe 1930. godine, dok su tekstilne predmete

iz njezine ostavštine darovali ili prodali Muzeju njezini nasljednici. Riječ je o raznorodnoj građi koja čini cjelinu u velikoj mjeri vezanu uz život slavne hrvatske operne pjevačice i velikog bostonskog kolekcionara Williama Sturgisa Bigelowa čije se zbirke kineskih i japanskih predmeta nalaze u Museum of Fine Arts u Bostonu.

Cjelinu Trnina čini tridesetak uporabnih, vjerskih, dekorativnih i tekstilnih predmeta s područja Japana, Kine i Indije čiji je dio izložen u stalnom postavu Muzeja dok je ostatak pohranjen u depou Zbirke izvaneuropskih kultura. Za pretpostaviti je da su predmeti iz Kine i Japana nekada bili dio zbirke W. S. Bigelowa koja nastaje tijekom njegova sedmogodišnjeg boravka u Japanu krajem 19. stoljeća. Sa sigurnošću možemo utvrditi da je Bigelow darovao Trnini ormar *kazari-dana* i paravane *byobu* iz Japana, koji su izloženi u stalnom postavu Etnografskog muzeja, a koji su nekada bili dio interijera njezina životnog prostora koji je zabilježen na fotografijama.

Ova cjelina zahtijeva detaljniju interdisciplinarnu analizu stručnjaka za japansku i kinesku umjetnost kako bi se predmeti precizno determinirali, poglavito u pogledu njihove provenijencije i starosti.

LITERATURA

- Fahr-Becker, Gabriele, ur. 1999. *The Art of East Asia*. Cologne: Könemann.
- Franc, Karolina, ur. 1985. *Zbirka Ante Topića Mimare Mimare – Kineska umjetnost*. Zagreb: Muzejski prostor.
- Gjetvaj, Nada. 1989. „Etnografski muzej u Zagrebu – u povodu 70. obljetnice“. *Etnološka istraživanja* 5: 1-144.
- Grković, Mato. 1966. *Milka Trnina*. Zagreb: Znanje.
- Ivančević-Španiček, Lidija. 1996. „Predmeti iz ostavštine Milke Trnina u Gradskom muzeju u Požege“. *Informatica Museologica*, vol. 27/1-2: 78-80.
- Kamachi, Noriko. 1999. *Culture and customs of Japan*. Westport, Connecticut, London: Greenwood Press.
- Lazarević, Aleksandra-Sanja, ur. 1989. *Afrički dnevnik*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Lazarević, Aleksandra-Sanja. 1977. *Život i djelo braće Seljan*. Zagreb: Etnografski muzej.

Lopašić, Aleksandar. 1982. „The Lerman Collection“. *Sonderdruck aus Tribus*, no. 31: 51-83.

Luetić, Tihana. 2001. „Šime Ljubić kao upravitelj Zemaljskog narodnog muzeja u Zagrebu od 1867. do 1878. godine“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti / Zbornik Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU / Zbornik Historijskog zavoda JA / Zbornik Historijskog instituta JA*, vol. 19: 215-261.

Lukšić, Tugomir, ur. 1984. *Drevna kineska kultura : kineska umjetnost i arheologija od neolitika do dinastije Tang*. Zagreb : MTM.

Matasović, Josip ur. 1922. „Naputak za povjerenike Etnografskog muzeja u Zagrebu“. *Narodna starina*, vol. 2/3: 347-352.

Murase, Miyeko, et. al., ur. 2000. *The Arts of Japan : An International Symposium*. New York: Department of Asian Art, The Metropolitan Museum of Art.

Premerl, Nada, ur. 2006. *Milka Ternina and the Royal Opera House*. Zagreb: Muzej grada Zagreba.

s. n. 1911. „The Bigelow gift“, u: *Museum of Fine Arts Bulletin*, 9 (53), <http://www.jstor.org/stable/4423528> (08.11.2013.)

Shattuck, Frederick C. 1927. *William Sturgis Bigelow*. Boston.

Szabo, Agneza. 1998. „Osnivanje i razvoj Narodnog muzeja u Zagrebu između 1846. i 1873. godine“. U *Naš muzeum*, ur. Balabanić Josip. Zagreb: Arheološki muzej : Hrvatski povijesni muzej : Hrvatski prirodoslovni muzej, 27-40.

Tsuda, Noritake. 2009. *A history of Japanese art. From prehistory to the Taisho period. A comprehensive guide to the temples, museums, and art treasures of Japan*. North Clarendon: Tuttle Pub.

Zhiyu, Shen, ur. 1981. *Muzej Shanghai*. Zagreb: Mladost.

<http://scholarship.shu.edu/theses/149/> (08.11.2013.)

<http://goo.gl/Tt8YOm> (08.11.2013.)

<http://www.mfa.org/> (08.11.2013.)

<http://goo.gl/RCViBC> (08.11.2013.)

<http://goo.gl/SlqtkB> (08.11.2013.)